

1976:10

## Utvärdering genom uppföljning

Förberedande planering för individual-  
statistikens fortsättning

TILLHÖR REFERENSBIBLIOTEKET  
UTLÅNAS EJ

Från trycket 2 augusti 1976  
Producent STATISTISKA CENTRALBYRÅN  
Enheten för utbildnings- och kultursta-  
tistik  
Förfrågningar Ingemar Emanuelsson, tel 08 - 33 45 78  
Ingegerd Berggren, tel 019 - 14 03 20

## F Ö R O R D

I samband med att SCB 1960 från skolöverstyrelsen (SÖ) övertog ansvaret för skolstatistiken beslöts att SCB som ett komplement till insamlingen av antalsuppgifter - dvs uppgifter om antalet elever, klasser etc - även skulle insamla uppgifter som belyste hur ett urval av elever gick genom skolväsendet. Denna statistik benämndes individualstatistiken. Uppgifter om skolgången för elever födda 5, 15 och 25 i varje månad 1948 insamlades av SCB under åren 1961-1969 och för elever födda 5, 15 och 25 i varje månad 1953 under åren 1966-1974. Uppgifterna har kompletterats med uppgifter insamlade av pedagogiska institutionen vid Göteborgs universitet och har legat till grund för ett stort antal rapporter utarbetade i första hand vid den nyss nämnda institutionen. En utförlig dokumentation av individualstatistikens primärmaterial har publicerats i Promemorior från SCB 1976:8 "Individualstatistiken. Skoldata för ett urval elever födda 1948 och 1953".

Bl a beroende på den intensiva diskussionen om insamling av personuppgifter som startade 1970 påbörjades ingen ny insamling av uppgifter för individualstatistiken 1971. Behovet av regelbundet återkommande longitudinella studier av skolgången för urval av elever har emellertid bedömts som angeläget för utvärdering av skolväsendet, prognosändamål, utbildningsforskning samt i utredningssammanhang. Sedan 1974 har därför mellan olika myndigheter och forskare diskuterats en fortsättning på den tidigare individualstatistiken. Det förberedande planeringsarbetet kunde intensifieras under första halvåret 1976 sedan laborator Ingemar Emanuelsson vid Pedagogiskt centrum i Stockholm knutits till planeringsarbetet på deltid.

Föreliggande promemoria har utarbetats av Ingemar Emanuelsson i anslutning till de diskussioner som förts i den särskilda referensgrupp för planering av en ny individualstatistik som haft 3 sammanträden under första halvåret 1976. För de i promemorian framförda synpunkterna svarar Ingemar Emanuelsson. Bilaga B har utarbetats av avdelningsdirektör Ingegerd Berggren, SCB, på grundval av diskussionen i den nämnda referensgruppen.

Avsikten är att föreliggande promemoria skall kunna tjäna som diskussionsunderlag vid den fortsatta planeringen av ett nytt individualstatistikprojekt.

Göran Svanfeldt

INNEHÅLL	Sid
BAKGRUND	5
Behov av longitudinella undersökningar	7
UTVÄRDERING GENOM UPPFÖLJNING	10
Modellen "stegvisa årskullar"	10
VIKTIGA PROBLEMMRÅDEN	15
UPPGIFTER SOM BÖR INSAMLAS	18
Variabler i grundprojektet (databasen)	18
Tänkbara kompletteringar	19
Uppföljningen	19
URVAL	19
PROJEKTETS ORGANISATION	21
Rapportering	22
Finansiering	22
SAMMANFATTANDE KOMMENTAR	23
REFERENSER	25
BILAGOR	
A: Förteckning över medlemmar i referensgruppen våren 1976	27
B: Arbetsplan för budgetåret 1976/77	28

## BAKGRUND

Behovet av utvärdering på utbildningsområdet har framhållits i många sammanhang och på flera olika sätt. Man kan finna exempel på detta i 1972 års statsverksproposition (Prop 1972:1 Bilaga 10, Utbildningsdepartementet, s 188), där riktlinjer för ett sådant utvärderingsarbete beskrivs:

"Det är nödvändigt att resultaten av nya undervisningsmetoder, som införs i skolan, kontinuerligt följs och utvärderas. Även i denna resultatuppföljning måste emellertid beaktas inflytande från faktorer utanför skolan. Speciellt intressanta för detta uppföljnings- och utvärderingsarbete är därvid sådana undersökningar som under en längre tidsperiod följer en årskull elever genom fortsatt studie- och yrkesverksamhet. Sådana undersökningar kan relateras till faktorer såväl inom som utom skolan och de ger därför värdefulla bidrag till vår kunskap om tillvägagångssätt att inom skolan förverkliga läroplanens intentioner".

Till dessa riktlinjer hänvisar utbildningsministern också i 1976 års budgetproposition (Prop 1975/76:100 Bilaga 10 Utbildningsdepartementet, s 208f).

I propositionen om Skolans Inre Arbete (Prop 1975/76:39) framhålls starkt vikten av en utvärdering av skolans verksamhet. Där betonas bl a nödvändigheten av att denna utvärdering blir mångsidig och också tar sikte på skolans verksamhet som syftar till uppnående av andra delar av målen än de rent kunskapsmässiga. Så säger t ex föredragande statsrådet på s 331 beträffande den centrala utvärderingen:

"Jag vill i likhet med flera remissinstanser understryka vikten av den centrala utvärderingen. Den forskningsverksamhet och de undersökningar som fordras för en bedömning av skolans verksamhet måste göras inom ramen för den centrala utvärderingen. Som jag framhållit i det föregående måste också i forskningsverksamheten olika mål, t ex övergripande mål som jämlikhet och kunskapsmål, kopplas till varandra samt en belysning göras av hur olika sociala faktorer påverkar skolans verksamhet. Den centrala utvärderingen får också en ökad roll i och med den friare resursanvändningen på så sätt att det blir större anledning att följa vad som händer lokalt både i fråga om organisation och resultat. Detta torde också påverka statistikproduktionen och den administrativa uppgiftsinsamlingen. Den centrala utvärderingen skall ligga till grund för information, t ex i form av fortbildning, samt för beslut som fortfarande fattas centralt. En friare resursanvändning medför att insatserna förskjuts från en administrativ och reglerande funktion till en informerande och stimulerande. Den centrala utvärderingen är tillsammans med utvecklingsarbetet det viktigaste underlaget för denna verksamhet".

Utvärdering av en verksamhet som skolans, som ytterst avser att åstadkomma förändringar av individers utvecklingsbetingelser, måste ske genom att man studerar individers utveckling. Detta måste ske longitudinellt, men på ett sådant sätt att man så mycket som möjligt kompenserar de svagheter som vidlåder den s k traditionella uppföljningsmetodiken. Detta innebär bl a att man måste försöka "förkorta perspektiven" så att inte uppföljningsundersökningarna bara resulterar i "historiska" data, utan att de bidrar till ökade utvärderingsmöjligheter också i den me-

ningen att de kan ge direkt återkoppling till pågående reformering av utbildningsverksamheten. Inom detta område bör man kunna ta vara på ett omfattande utvecklingsarbete inom design- och metodområdena som utförts på senare år i Sverige och utomlands.

Som framgår av citatet från 1972 års statsverksproposition framhålls betydelsen av att man haft tillgång till uppföljningsundersökningar, som kunnat ge värdefull information om olika årskullars erfarenheter under och efter skoltiden. De har kunnat tjäna som grund för vissa typer av utvärderingsstudier. I dag är dock situationen sådan, att man inte längre har tillgång till liknande undersökningsmaterial, där individerna fortfarande är i de lägre skolåldrarna. Det betyder att undersökningar som tidigare kunnat göras med hjälp av exempelvis individualstatistiken (Promemorior från SCB, 1976:8 och Härnqvist & Svensson, 1973), Örebroprojektet (Magnusson m fl, 1975) eller Västmanlandsundersökningen (Carlsten, 1975) nu inte längre och, om nya undersökningar inte kommer till stånd, inte heller framdeles är möjliga att genomföra. Det innebär vidare att man inte heller har möjligheter att senare kunna vända tillbaka till sådana material för att hämta information om tidigare skolsituationer som skulle kunna ge belysning av problem som blivit aktuella. Denna situation upplevs som otillfredsställande, och det kan sägas att ett avgörande skäl till att SCB fått medel för att undersöka möjligheterna till förnyade projekt av liknande karaktär.

Även från forskarhåll har behovet av longitudinella undersökningar framhållits (Boruch, 1976). Som exempel kan nämnas vad Winberg och Åkerman skriver om behovet av individrelaterade data på utbildningsområdet i sin sammanställning av "Forskningens framtida datatillgång" (Winberg & Åkerman, 1976). I sina sammanfattande synpunkter säger de följande (s 73-74):

"Vi är nämligen mitt uppe i en metodutveckling som kommer att möjliggöra ett studium av samhället på ett mindre aggregerat sätt än som skett tidigare. Detta innebär att man nu mera energiskt försöker relatera individernas mikroskopiska perspektiv till de stora övergripande tendenserna på det politiska, ekonomiska och tekniska området. Detta kan endast ske med hjälp av individrelaterad information, som sätts i sitt sammanhang inom ramen för rikstäckande statistik av olika slag".

Ytterligare ett exempel är ett förslag till arbetsmodell kallat "stegvisa årskullar" som utarbetats av Ljung, Lundman och Emanuelsson (1973), och till vilket kommer att hänvisas senare i denna rapport, där också nödvändigheten av tillgång till longitudinella data behandlas mer utförligt.

Utbildning fungerar och måste studeras i sitt sociala sammanhang. Vid utvärdering måste hänsyn tas till detta faktum. De betydelsefulla faktorerna eller förklaringsgrunderna till om uppsatta mål uppnås eller ej finns kanske primärt inte i själva undervisningsprocesserna, utan i den allmänna miljö och hemmiljö där individerna lever. Detta torde i särskilt hög grad gälla de sk övergripande målen.

Om man inte tar hänsyn till dessa förhållanden och även till att så mycket annat i samhället förändras samtidigt med förändringar i utbildningssystemet, riskerar man erfarenhetsmässigt att från resultat av studier av relationerna mellan individers utveck-

ling och utbildningsåtgärder av skilda slag dra felaktiga slutsatser. I detta perspektiv måste man också diskutera hur lång tid uppföljningsundersökningar ska pågå. Många av utbildningsverksamhetens förväntade effekter ska ju inte visa sig förrän individerna uppnått vuxen ålder och yrkesverksamhet (jfr Emanuelsson, 1974).

Ett ställningstagande i dag till angelägenhetsgraden av att starta longitudinella utvärderings- och utvecklingsstudier får alltså en rad viktiga konsekvenser för möjligheterna till utvärdering av skolans verksamhet för lång tid framöver. Detta kan konstateras vid en tidpunkt då man samtidigt är i färd med att söka förändra formerna för beslutsfattande, bl a för resursfördelning inom skolsystemet, genom verkställande av riktlinjer som dragits upp i samband med arbetet inom SIA.

I föreliggande rapport presenteras resultaten av ett förberedande planeringsarbete. Syftet är att redovisningen ska kunna vara ett underlag för beslut om angelägenhetsgraden av longitudinella studier inom det presenterade området. I rapporten presenteras dessutom i grova drag hur ett sådant arbete skulle kunna läggas upp och genomföras.

#### Behov av longitudinella undersökningar

I många sammanhang har för- och nackdelar med longitudinella undersökningar diskuterats. Synpunkter har kommit från såväl forskare som nyttjare av forskningens resultat. Från avnämarrhåll har sagts att undersökningarna tar för lång tid, de är dyra att genomföra, undersökningsresultaten är inaktuella när de väl presenteras etc. Från skolhåll sägs exempelvis att de resultat som presenterats från uppföljningsundersökningarna gäller en skola som man under tiden genom fortgående reformer har förändrat så, att man redan har löst de problem som undersökningen avsett att belysa. Från forskarrhåll har uppföljningsundersökningar av det slag som för det mesta förekommit, dvs upprepade mätningar på en och samma grupp individer, kritiserats för att de inte kan användas för att härleda förändringar till en av flera tänkbara variansskällor. Det går inte att skilja ut vad som orsakas av individuell utveckling, tidsfaktorer eller mäteffekter. En relativt enkel men klargörande illustration av detta förhållande vad gäller effekter av undervisningsinsatser ges av Goulet (1975).

Samtidigt som man kan konstatera detta, är det dock intressant att de allra skarpaste kritikerna av tidigare uppföljningsundersökningar, Warner Schaie och Paul Baltes, också är de som mest intensivt arbetat på att utveckla design som ska komma tillrätta med problemen. Detta sker därför att man trots kritiken är helt klar över nödvändigheten av tillgång till longitudinella data för att kunna studera utveckling och förändringar av utvecklingsbetingelser samt deras effekter. I detta sammanhang kan det vara tillräckligt att hänvisa till det omfattande arbete som utförts vid ett antal konferenser vid West Virginia University. Detta arbete finns redovisat i tre samlingsvolymerna med den gemensamma rubriken: Life-span Developmental Psychology (Goulet & Baltes, 1970; Nesselroade & Reese, 1973; Baltes & Schaie, 1973). Konferenserna har inspirerat till omfattande diskussioner och fortsatt utvecklingsarbete på designproblemen. Mycket av den diskussionen sammanfattas av Schaie & Baltes i en artikel som kommer att publiceras i Human Development (1976).

Utvecklingsarbetet med design-problemen leder till olika varianter av s k "sequential designs" vilka bl a möjliggör kombinationer av longitudinella och tvärsnittsbaserade studier. Så diskuteras exempelvis Wohlwill (1970a) vilka krav man måste ställa på utvecklingsforskare. Ett av kraven beskriver han sålunda (s 62):

"Third, and most critically, it is predicated to a considerable extent on the investigator's willingness and ability to collect longitudinal data, frequently spanning a considerable period of time. While there are certain aspects of behavioral development which may be adequately studied over a period of only two or three years (as in the case of the acquisition of Piagetian concepts, or certain aspects of language acquisition), it is typically necessary to cover a substantial segment of the period between birth and maturity. Shortcuts are sometimes possible, by combining longitudinal and cross-sectional approaches, but in general those intent on quick results, or immediate gratification, might be better advised to stay clear of developmental-analytic research of the type discussed here - or possibly to apply it to the study of faster-maturing species such as *Drosophila*".

I den fortgående diskussionen betonas ofta skillnaderna mellan studier av "change" och "differences" t ex i relation till ålder, effekter av pedagogiska program etc. Tidigare undersökningar kritiserar då som regel för att de inte kan ge möjligheter annat än till studier av "differences". Så avslutar t ex Wohlwill (1970b) sin artikel om Methodology and Research Strategy på följande sätt (s 191):

"Let us reiterate, in closing, the central thesis which has inspired this chapter. The study of developmental problems requires a focus on the study of change, that is, on the description and analysis of the characteristics of behavioral change, and its correlates and determinants. If change is to be made the object of study, it follows that our measures must have direct reference to relevant aspects of change - whence the emphasis on the analysis of developmental functions. A further consequence of this focus on change is the insistence on longitudinal data, not only to take account of individual variations in rate and patterning of development, but to provide direct measures of the parameters of the developmental functions stipulated as the units of analysis, and of their relationship to other relevant variables.

Acceptance of these ideas will impose considerable burdens on the resourcefulness, as well as the patience, of the developmental investigator - not to mention his sources of support. In particular, the insistence on the need for longitudinal data would undoubtedly result in a substantial deceleration of the rate of progress in our field. However, if we agree that the rate at which developmental research is proliferating at present is outstripping our ability to assimilate it, such a deceleration may not be without its benefits for the progress of our discipline".

Wohlwill's synpunkter vad gäller utvecklingsmöjligheterna för utvecklingspsykologisk forskning gäller i hög grad också de utvecklingsstudier som krävs för att man ska kunna utvärdera i vilken utsträckning som skolan lyckas förverkliga de s k övergripande målen. Dessa handlar ju i de flesta fall om åstadkommande av utvecklingsförändringar i vissa förväntade riktningar.



Det kan kanske vara lämpligt att som avslutning på denna mycket summariska presentation av ett mycket omfattande utvecklingsarbete med konsekvenser för fortsatt forskning inom området (man bör i sammanhanget observera betydelsen av Cambell & Stanley's /1963/ artikel med skarp kritik av tidigare undersökningars bristande inre och yttre validitet) med att återvända till Schaie och Baltes's senaste artikel (1976). I sitt svar på olika kritikers redovisade synpunkter säger de:

"Recent discussions of the Schaie-Baltes controversy regarding the adequacy of various developmental designs are misleading because they fail to distinguish between description and explanation of developmental change. This distinction is reflected in the use of the General Developmental Model for the formulation of descriptive data collection strategies à la Baltes (cross-sectional versus longitudinal sequences) versus the formulation of explanatory data interpretation models à la Schaie (time-sequential, cohort-sequential, cross-sequential) which are aimed at identifying developmental origins for observed patterns. .... A complete combination of cross-sectional and longitudinal sequences à la Baltes provides all data points needed both for descriptive and explanatory analysis".

Denna förenade slutsats är av stor betydelse för den typ av design som är nödvändig i en studie som ska kunna ge utvärdering genom studier av utveckling. Där är det fråga om både beskrivning och sökande efter förklaring. Det gäller alltså att i designen skapa möjligheter till lämpliga kombinationer av longitudinella och tvärsnitts-analyser. Exempel på de svårigheter som avsaknaden av sådana möjligheter innebär för tolkning av samband som skulle kunna beskriva utbildningsvariablers betydelse i längre perspektiv ges bl a i de jämförelsestudier mellan amerikanska tvärsnittsstudier (Jencks m fl, 1972) och undersökningar på material från den sk malmöundersökningen som gjorts av Bulcock, Fägerlind & Emanuelsson (1974 a och b).

Även i Sverige har debatten om värdet av longitudinella undersökningar pågått. Det torde vara riktigt att säga att intresset från att tidigare ha varit sjunkande nu återigen är stigande. En bidragande orsak till detta är de resultat som presenterats från exempelvis Örebroprojektet, Individualstatistiken, Malmöundersökningen och Västmanlandsundersökningen. Gemensamt för alla dessa undersökningar är att de gett möjligheter till belysning av problem som utan tillgång till de longitudinella undersökningsmaterialen inte hade gått att belysa. Samtidigt kan man även säga att bristerna i analysmöjligheterna också många gånger illustrerats, vilket bl a sammanhänger med att endast Örebro- och individualstatistikprojekten ger möjligheter till kombinationer av longitudinella och tvärsnitts-jämförelser mellan olika kohorter. Därutöver kan påpekas att de nyss nämnda materialen "ofta råkat finnas till hands" för uppföljningsundersökningar som efter det att undersökningen påbörjades visat sig vara angelägna.

I ett bidrag till ett symposium kring longitudinell problematik redogör Dunér (1974) på ett mycket åskådligt sätt för metod- och designutveckling kring temat problem - design. Uppsatsen innehåller bl a en klagande redogörelse för nomenklaturen på området, bl a för skillnaden mellan longitudinellt studium och uppfölj-

ningar. Den behandlar också tolkningssvårigheter i olika undersökningar, men Dunér sammanfattar också genom denna kritiska analys nödvändigheten av att arbeta med longitudinellt angrepp i utvecklingsstudier (även processtudier, jfr Goulet, 1975). Med referens bl a till den litteratur som ovan kort behandlats framhåller också Dunér fördelarna med att bygga upp sekvensdesigner med successiva åldersgrupper.

Avslutningsvis sammanfattar Dunér sin diskussion med följande fyra påpekanden (s 109):

- a. att det finns viktiga beteendevetenskapliga problem som inte kan lösas utan att man har tillgång till information från flera tidpunkter för samma individer,
- b. att den longitudinella designen kan utformas så att många tolkningsproblem behärskas,
- c. att ett longitudinellt projekt utöver sina speciella fördelar också kan fylla funktionen av databas och i viss mån även ge underlag för tvärsnittsundersökningar,
- d. att longitudinella projekt är dyrbara, tålmodskrävande och oundgängliga i beteendevetenskaplig forskning.

Eftersom, som ovan framhållits, skola och utbildning förväntas få effekter för individens utveckling, kan en utvärdering av utbildningsverksamheten inte göras meningsfull om den inte också sker i ett utvecklingsperspektiv. Detta ter sig så mycket mer riktigt som man också måste ta i beaktande att utbildningen ju inte sker i ett vacuum, utan skolans insatser är en del av ett mycket komplext socialt sammanhang. Det ter sig då oundgängligen nödvändigt att söka angripa både utvärderings- och utvecklingspsykologiska problem med hjälp av undersökningar av det slag som behandlats ovan. Det torde vara uppenbart att det är både ekonomiskt och planeringsmässigt fördelaktigt att koppla samman intressen inom utvecklingspsykologi och utbildningsutvärdering i gemensamma longitudinella studier med sekvensiell design.

I sammanhanget kan det även vara värt att nämna de olika s k "spin off"-effekter som longitudinella undersökningar har haft och har. En god illustration till detta kan man kanske enklast få genom ett studium av rapportförteckningarna från de större projekten, t ex Örebroprojektet, Västmanlandsundersökningen och Individualstatistiken.

#### UTVÄRDERING GENOM UPPFÖLJNING

Syftet med planeringsarbetet under våren 1976 har varit att undersöka möjligheterna till en fortsättning av longitudinella studier och uppföljningsundersökningar som för SCBs del fått sin mest konkreta utformning i engagemanget i Individualstatistiken. Därvid skulle man naturligtvis dra största möjliga nytta av tidigare erfarenheter i detta projekt och andra liknande undersökningar. Så mycket stod dock klart redan från början av planeringsarbetet, att den naturliga och fruktbara sammankopplingen mellan studier av individens utveckling och utvärderingsstudier av skola och utbildning skulle fortfa. Detta framgår också av bakgrundskapitlet i denna rapport.

#### Modellen "stegvisa årskullar"

Redan i tidigare redogörelser har behovet av ett forskningsarbete

enligt någon form av sekvensiell design betonats. Bland de svenska undersökningar som omnämnts, finns också exempel på hur detta designtänkande i viss utsträckning utnyttjats. Ett exempel på ett försök att utnyttja samma tänkande men med utnyttjande av två olika uppföljningsmaterial har presenterats av Emanuelsson (1974). Liknande undersökningar pågår för närvarande med jämförelser mellan Individualstatistiken och Malmöundersökningen (Fägerlind, 1975).

Redan tidigare har Ljung, Lundman och Emanuelsson (1973) presenterat en arbetsmodell, kallad stegvisa årskullar, som var tänkt att utgöra en grund för mer preciserad designutformning för undersökningar av det slag som är aktuella här. Denna modell används fortsättningsvis som utgångspunkt i det fortsatta planeringsarbetet, och det finns därför anledning att relativt utförligt presentera den. För en mer detaljerad redovisning hänvisas till den nämnda källan. Det ter sig också naturligt och enklast att här beskriva arbetsmodellen huvudsakligen med hjälp av citat från promemorian.

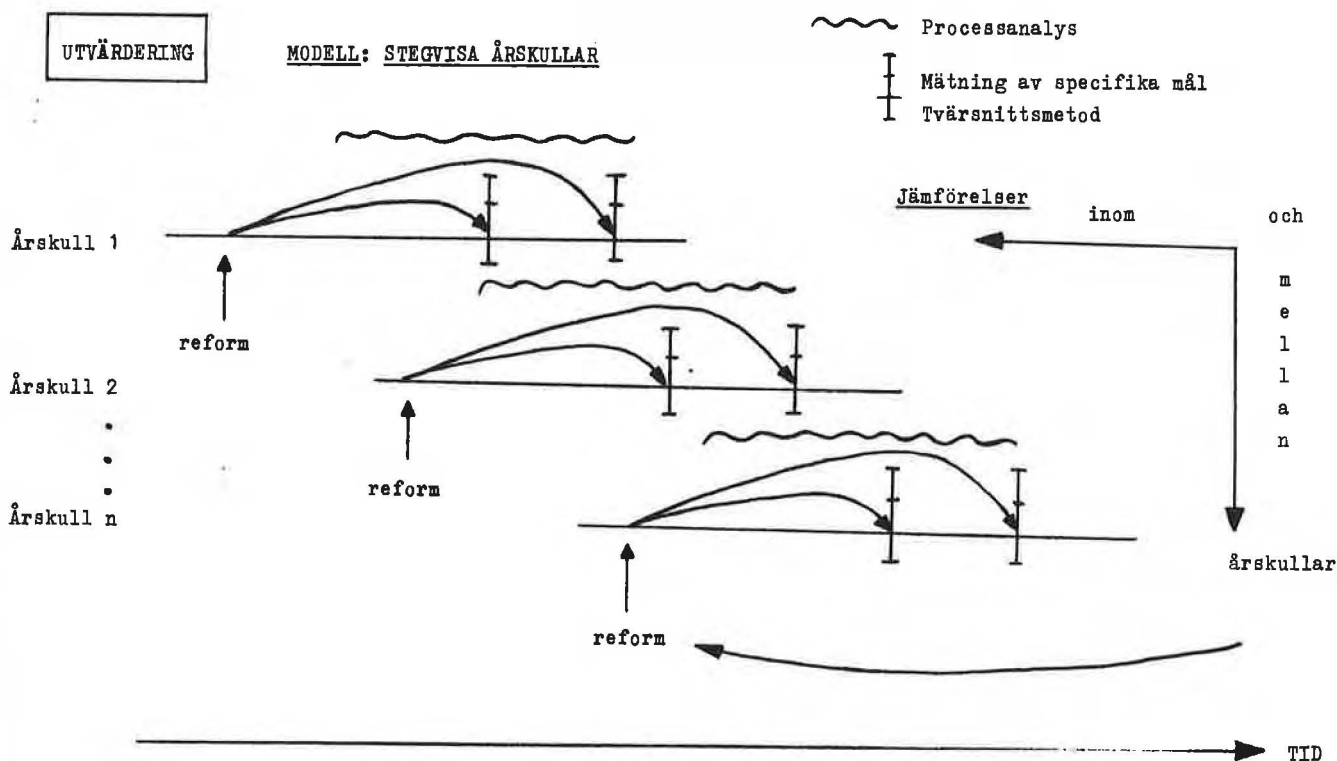
"En uppföljning, som kan tillgodose kravet på såväl ett kortsiktigt som ett långsiktigt utvärderingsperspektiv, behöver således fortgå under jämförelsevis lång tid. För att relativt snabbt få ett grepp om utvecklingen och inte alltför länge behöva vänta på resultat, har modellen "stegvisa årskullar" utvecklats. Denna metodmodell möjliggör, att man inte enbart får resultat från en skola som "varit", i och med att ett kontinuerligt studium av övergripande problematik kan kombineras med snabba studier av problem som successivt aktualiseras. (s 5)"

Detta resonemang kan direkt knytas till Dunérs (1974) klargörande redogörelse för skillnaden mellan longitudinella studier och uppföljningsundersökningar. Longitudinell bör användas då det gäller studier av ett i förväg bestämt problem för vilket man samlar in data om en grupp individer vid flera tillfällen. Man samlar således in data med relevans för det aktuella problemet. Benämningen uppföljningsstudier bör reserveras för sådana undersökningar där man använder sig av tidigare, delvis för andra ändamål, insamlade data för att kunna belysa ett uppkommet problem. Av erfarenhet från bl a det tidigare individualstatistikprojektet - men också av de andra tidigare nämnda longitudinella studierna - kan man dra den lärdomen att båda slagen av studier kommer att bli aktuella, och det bör alltså påverka den slutgiltiga utformningen av projektet.

"Genom att systematiskt arbeta med flera delvis överlappande årskullar, kan information om effekter av förändringsprocesser i skolsystemet erhållas snabbare och effektivare än vid enstaka uppföljningsundersökningar (se figur 2). Den kombinerade jämförelsen inom och mellan årskullar kan successivt återverka på och ge underlag för såväl mera genomgripande reformer som det kontinuerliga reformarbetet. I princip bör de mätningar som göres vid vissa tidpunkter avse samtliga utbildningssystemets preciserade mål. I praktiken kommer det totala studiet att delas upp på en mängd olika större och mindre projekt eller delstudier där huvudvikten i respektive projekt läggs vid bestämda och avgränsade mål, på någon bestämd del i processen eller på vissa åldrar eller kategorier. Tillsammans bör dessa projekt eller delstudier kunna ge en i någon mening allsidig utvärdering och en samlad bild av utbildningssystemet. (s 5-6)"

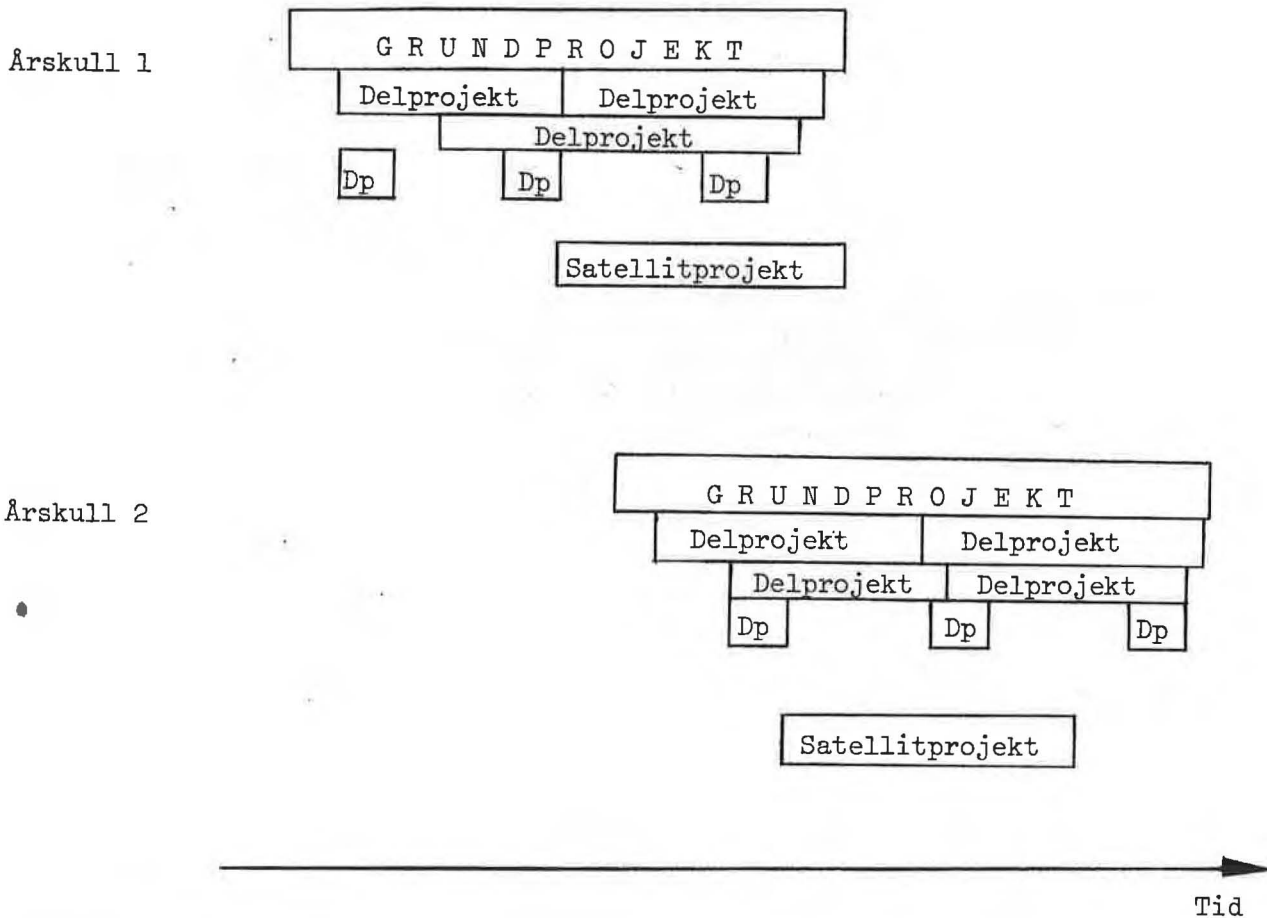
I figuren exemplifieras olika slags jämförelser som blir möjliga att genomföra vid ett tillämpande av den föreslagna arbetsmodellen. Genom att de olika årskullarna studeras longitudinellt och med olika startpunkter i tiden, kan man studera skillnader i utvecklingsmönster mellan olika kohorter i motsvarande åldrar men vid skilda tidpunkter. Det ges också möjligheter att studera effekter av varierande utbildningserfarenheter (exempelvis initierade försöksverksamheter) genom jämförelser mellan grupper inom samma årskullar, men dessutom att upprepa dessa jämförelser på samma sätt inom flera årskullar i samma åldersperiod, men alltså vid olika tidpunkter. Detta ger förutsättningar för analyser av vad som kan vara effekter av åtgärder inom utbildningssystemet och vad som rimligen kan ses som resultat av andra förhållanden och förändringar utanför detta system.

Goda möjligheter ges till tvärsnittsstudier av olika åldersgrupper vid samma tidpunkt och/eller samma åldrar vid olika tidpunkter. Genom att åldersspridningen i varje årskull är ett helt år, kan också betydelsen av denna åldersspridning inom årskullarna studeras över tiden med hänsyn tagen också till "historiskt" betingade förändringar.



Figur 2 Genomgripande reformer samt kontinuerligt reformarbete mot uppställda mål

"Hur den generella modellen, som presenterades i figur 2, kan appliceras på praktisk projektverksamhet framgår av figur 3. För enkelhetens skull begränsas här antalet studerande årskullar till två. Verksamheten inom varje årskull organiseras på i princip samma sätt".



**Figur 3** Organisation av projektverksamheten vid uppföljning av två årskullar enligt modellen "stegvisa årskullar"

"Den översta boxen är för varje årskull betecknad "grundprojekt". Grundprojektet kan betraktas som den sammanhållande länken i den totala studien av respektive årskull. Grundprojektet svarar således för uppföljningens kontinuitet genom övergripande planering, insamlande av bakgrundsdata och övriga data med relevans för den långsiktiga uppföljningen och tänkta specialstudier. Boxarna under grundprojektet är betecknade "delprojekt". Delprojekten kan ha olika längd och omfattning. De kan vara longitudinella eller utgöras av specifika delstudier av tvärsnittskaraktär, som aktualiseras genom kontinuerliga kontakter mellan projekt och uppdragsgivare. Delstudierna kan vara populationsundersökningar, dvs avse hela årskullen eller vara baserade på för årskullen representativa stickprov eller andra speciellt definierade grupper inom årskullen. Den senare typen av undersökningar torde vara nödvändiga vid exempelvis sådana processtudier där observations- eller intervjuetodik används.

.....

Även ur utvecklingspsykologisk designsynpunkt innebär modellen "stegvisa årskullar" ett tillfredsställande angreppssätt. Vad som bl a skiljer en undersökning enligt denna modell från en konventionell uppföljningsundersökning är, att jämförelser inom årskullar kan kombineras med jämförelser mellan årskullar. Ett visst fenomen, t ex skolleda, kan studeras genom att jämföra årskullarna vid två olika tillfällen men då deras ålder är lika. En tred-

je lovande möjlighet är, att om och då exempelvis viss typ av skolleda konstaterats och analyserats för viss elevgrupp i årskull I låta motsvarande elevgrupp i den yngre årskullen, II, bli föremål för försök med åtgärdsprogram i förebyggande syfte. Effekterna av ett sådant åtgärdsprogram kan då studeras och relateras till den tidigare årskullen. (s 5-8)"

Det måste poängteras att den presenterade modellen inte utgör ett färdigt förslag till design för det eventuella fortsättningsprojektet efter individualstatistiken. Men det är en arbetsmodell som inrymmer många möjligheter att ta tillvara erfarenheter och utvecklingsarbete inom området, och som också skulle skapa möjligheter att ta tillvara det bästa hos tidigare uppföljnings- och longitudinella studier, även på det sättet att man skulle kunna göra jämförande analyser med hjälp av de tidigare nämnda svenska uppföljningsundersökningarna.

"Ett sätt att praktiskt taget från början kunna dra nytta av utvärderingsmodellens speciella kvaliteter och att erhålla snabba resultat, är att samtidigt påbörja uppföljningen av två årskullar i olika åldrar. Förslagsvis kan den ena årskullen vara i 4-årsåldern vid starten av uppföljningen medan den andra årskullen är i 10-12 årsåldern, dvs befinner sig på grundskolans mellanstadium. Den information om den senare årskullens förhållanden under de tidigaste levnadsåren, som skulle gå förlorad genom denna anordning, kan i viss mån kompenseras med undersökningsresultaten för den förstnämnda årskullens förskole- och lågstadietid. En avsevärd vinst är dock att anknytningen skola - arbetsliv kan belysas ca 10-12 år tidigare än om båda årskullarna följs upp från förskoleåldern. (Ljung, Lundman & Emanuelsson, 1973, s 9)"

Det bör observeras att tillvägagångssättet att starta med två årskullar samtidigt (exempelvis 4- och 12-åringar) innebär ett avsteg från arbetsmodellen, vilket också får en del problem som följd. I ett läge som nu, då man inte har tillgång till uppföljningsmaterial som täcker ens någon del av skolåldrarna, måste det dock ses som motiverat med denna avvikelse för att man snabbare ska få med olika åldersstadier i undersökningen.

Ytterligare en fördel med att samla in uppgifter i snabb följd om två olika årskullar är, att glappet mellan det nya projektets årskullar och individualstatistikens inte skulle bli alltför stort. Detsamma gäller i relation till Örebroprojektets och Västmanlandsundersökningens material. Därigenom skulle dessa tidigare insamlade undersökningsmaterial i tillämpliga delar så som kunna anknytas till arbetsmodellen som äldre årskullar. Givetvis är detta möjligt endast i begränsad utsträckning, bl a beroende på olikheter i omfattning, geografisk spridning, insamlingsförfarande etc projekten emellan, men då det är möjligt bör dessa tidigare undersökningsmaterial utnyttjas för jämförelser med det tänkta projektets årskullar. Tillvägagångssättet skulle i princip vara likartat det som presenterats i de i bakgrundskapitlet nämnda undersökningarna av Emanuelsson (1974) och Fägerlind (1975).

## VIKTIGA PROBLEMMOMRÅDEN

Som i all forskningsverksamhet är naturligtvis arbetet med preciserande av problem också i ett projekt av detta slag av utomordentlig betydelse. Normalt är det ju så, att det är problemets art och utformning som bestämmer vilka metoder och designer som ska användas för att söka lösa problemen. Detta gäller i princip även i samband med undersökningar av det slag som behandlas här. Dock är situationen speciell i samband med longitudinella undersökningar som samtidigt syftar till att kunna utgöra baser för uppföljningsundersökningar. Syftet är ju också att kunna planera projektet så, att man ska kunna ha så stora möjligheter som möjligt att kunna utnyttja det som ovan betecknats "spin-off" effekter. Det blir därför också viktigt att i planering och genomförande hålla isär vad som i egentlig mening är longitudinella studier av i förväg preciserade problem, och vad som kommer att bli studier av karaktären uppföljningsundersökningar, där man utnyttjar uppföljningsdata för belysning av problem som inte helt kan fastställas eller formuleras vid projektstarten (jfr Dunér, 1974).

Av det sagda framgår, att arbetet med problemidentifiering, -precisering och -formulering kommer att vara ett alltid aktuellt arbetsområde under hela projekttiden. Detta innebär självklart inte att det skulle vara mindre viktigt under planeringsarbetet innan projektet startar, snarare tvärtom. Men man måste inrikta planeringen på att man inom projektets ram ska kunna med bästa möjliga resultat arbeta med både longitudinella och uppföljningsstudier. Planeringen måste alltså på detta område ske i flera perspektiv. Som exempel kan nämnas de kontinuerligt återkommande avgörandena vad gäller hur mycket och vad som ska inkluderas i huvudprojektets databas.

Det måste alltså vara en mycket viktig del av den fortsatta projektplaneringen att bestämma vilka problem som i första hand ska studeras longitudinellt. Detta bör göras i nära samverkan mellan olika intressenter i projektet, och det är också nödvändigt att det arbetet i princip är klart innan man detaljplanerar och påbörjar övrigt design- och datainsamlingsarbete. Om man planerar att ha kommit så långt i projektarbetet att datainsamlingarna kan börja våren 1978, skulle det innebära att man senast vid årskiftet 1976/77 skulle vara klar över vilka problem som den longitudinella studien skulle koncentreras kring. Det är naturligt att se denna problemprecisering som en integrerad del av den nu pågående diskussionen om den framtida utformningen av utvärderingen på skolområdet.

Närmast som en exemplifiering tas här upp en tänkbar problematik som under de planeringssammanträden som hållits under våren 1976 nämnts som angelägen, bl a från skoladministrativt håll. Problemmrådet har hittills kallats "lika rätt till likvärdig utbildning". Detta begrepp och vad det ska sägas täcka, dels som målsättning och dels som en gemensam nämnare för en rad utvärderingsaspekter, kan ses ut åtminstone två synvinklar, dels från resursfördelningssynpunkt och dels från utnyttjandesynpunkt.

Resursernas fördelning torde i största utsträckning kunna studeras utan tillgång till longitudinella studier av enskilda individer, främst genom insamling av uppgifter från exempelvis rektorsområden och skolor. Men om man ser till utnyttjandesidan, gäller inte detta. Ytterst måste man försöka studera de enskilda individernas möjligheter att kunna ta tillvara och utnyttja de resurser som finns tillgängliga. Och då är man inne på studier av deras utveckling, och det är inom utbildningsområdet fråga om ett studium av "skolans roll" i dessa utvecklingsprocesser. Då krävs också data av ett mer "känsligt" och individcentrerat slag.

Som ytterligare mer konkret exemplifiering kan nämnas några områden för studier som är angelägna i detta sammanhang:

- a. Elevers upplevelser av sin skolsituation. Det har i olika studier (t ex IEA), konstaterats att många elever trivs dåligt i skolan. Hur denna skoltrötthet utvecklas och vilka konsekvenser den har för enskilda individer är av mycket stor betydelse för deras möjligheter att kunna ta tillvara de resurser som skolan erbjuder. Detta område har visserligen varit föremål för studier tidigare (t ex i Örebroprojektet), men det torde vara ett mycket viktigt område för en kontinuerlig utvärdering av skolan, inte minst i samband med de problem som aktualiseras av och i samband med SIA.
- b. Ett intressant område för studier är vad som skulle kunna samlas under beteckningen "kunskapsutveckling" i detta sammanhang. Vilka utvecklingsmönster kan finnas inom detta område för grupper av elever som på olika sätt finner sig mindre väl till rätta i skolsituationerna? Vilket uppträder först, s k skolleda eller relativ underprestation? Hur ter sig kunskapsutvecklingen exempelvis för de elever som redan tidigt under skoltiden visar olika tecken på skoltrötthet? Vilka reella "likvärda möjligheter" kan man se i deras utbildningserfarenheter?
- c. Specialundervisningens roll och effekter. Detta område är fortfarande egentligen mycket lite undersökt - åtminstone longitudinellt - utöver studier av enskilda specialundervisade grupper. Vad som i regel saknas är jämförelsemöjligheter mellan specialundervisade och andra elevgrupper med likartade betingelser i så många avseenden som möjligt. Det är viktigt att kunna göra dessa jämförelser så tidigt som möjligt i utvecklingen och sedan kontinuerligt följa upp dem för att kunna komma åt vad som egentligen skulle kunna vara direkta konsekvenser av olika specialundervisningsåtgärder. Ett projekt av det slag som är tänkt att ingå i modellen "stegvisa årskullar" skulle ge många sådana möjligheter som inte tidigare funnits.

En tanke som skulle kunna vara tillämpbar här är, att man skulle kunna ta till vara erfarenheter från undersökningar av den äldre årskullen i projektet för att



initiera försöksverksamhet i följande årskull(ar), varvid man också skulle kunna ha möjligheter till en utvärdering inom projektets ram.

- d. Invandrarelevernas situation och möjligheter. Också detta problem måste studeras i ett längre utvecklingsperspektiv, bl a med relation till ovanstående aspekter. Det torde vara nödvändigt för en ökad förståelse av komplexiteten i hithörande problem att kunna studera invandrarelevernas situation i en longitudinell studie som samtidigt inkluderar också "infödda" elever som i många avseenden lever under jämförbara betingelser.

Många av de problem som nämnts som exempel här är av den arten att de kräver relativt ingående intensivstudier av mindre grupper av individer. De har ändå nämnts som exempel därför att de också kan illustrera hur specialstudier inom ramen för det tänkta projektet skulle kunna vara inlemmade. Det är dock samtidigt viktigt att se dem som problem som ska kunna påverka innehållet i "data-basen", för att denna ska kunna utgöra en bra bas för uttagning av de grupper som ska specialstuderas. Inte minst intressanta blir här möjligheterna till jämförelser mellan projektets olika årskullar. En förutsättning är dock att "data-basen" också innehåller data av upplevelse-karakter som komplettering till de olika slags registerdata som annars vanligtvis insamlats i uppföljningsundersökningar.

Ytterligare ett område som ur utvecklingspsykologisk synpunkt ter sig intressant vore, att på bred bas kunna relatera senare tiders resultat av studier av fysisk utveckling till problem i utbildningssituationerna. Också dessa problem behöver studeras i ett helhetsbetonat sammanhang och belysas med erfarenheter från olika regioner. En del av denna problematik är svårigheterna som uppstår p g a att vi har fått och får en allt större diskrepans emellan vad som kallas fysisk och social mognad.

Som ett komplement till SCBs löpande skolstatistik baserad på de uppgifter som kontinuerligt lämnas av skolorna, är det angeläget med longitudinella studier av representativa urval av grupper av elever, för att SCB statistiskt ska kunna belysa strömmarna av elever inom skolväsendet och mellan studier och annan verksamhet. Denna typ av flödesstatistik är bl a av betydelse för de kalkyler och trendstudier som görs av SCBs prognosinstitut.

Man bör också i denna exemplifiering av problemområden framhålla betydelsen av ett projekt av det slag som planeras för kommande studier av vuxenutbildning och annan återkommande utbildning. I projektet byggs det upp ett utgångsmaterial för sådana studier som i nuläget inte finns annat än i enstaka fall, och då genom att det bara "råkar" finnas till hands. Genom det tänkta projektet skulle man i många avseenden kunna få omfattande studiemöjligheter, både av individer som kommer att delta i vuxenutbildning och de som inte kommer att delta. En mycket väsentlig fördel är att möjligheter skulle kunna skapas att kunna relatera olika aspekter på deltagande

i vuxenutbildning till tidigare erfarenheter av utbildning, vilket i nuvarande studier av vuxenutbildning som regel inte låter sig göra annat än i begränsad omfattning.

Som tydligt framgår av ovanstående exemplifieringar, kommer problemen för projektet att vara av den art, att de kräver ett mycket noggrant och ingående förberedelsearbete, och det är således av stor vikt för projektets framgång att det tillskapas möjligheter att kunna genomföra detta planeringsarbete. Detta innebär, att man måste organisera projektarbetets inledning så, att tillräckligt med tid och personalresurser finns tillgängliga för detta omfattande arbete. En annan aspekt av planeringen är att den måste ske i intim kontakt med olika intressenter och avnämare, så att man också kan garantera största möjliga aktualitet i inriktningen av problemorienteringen.

Som redan tidigare nämnts måste sedan ett kontinuerligt planeringsarbete pågå under hela projekttiden. Det gäller då bl a hur grundprojektets data ska kunna nyttiggöras så effektivt som möjligt, och också hur man ska kunna ge största möjliga tillgänglighet och aktualitet åt projektet i sammanhang där undersökningsresultat efterfrågas.

#### UPPGIFTER SOM BÖR INSAMLAS

##### Variabler i grundprojektet (databasen)

I detta avsnitt ges endast några synpunkter på vilken typ av variabler som skulle tänkas kunna ingå i "grundprojektet". Som framgått tidigare skulle detta planeras för att ge underlag för kontinuerlig och utvärderande uppföljning, samtidigt som det skulle utgöra en "bas" för anknytning av olika del- eller specialstudier på hela eller delar av basmaterialet. Grundprojektet ska också kunna ge underlag för flödesstudier genom skolsystemet. Genom kontinuerlig rapportering av frekvensdata kan det också tjäna som underlag för "temperaturlagning" på årskullar under utbildning.

Nedanstående förslag till variabelgrupper är tänkt utifrån den årskull som skulle utgörastarten på projektet, och där insamlingen av data skulle börja i årskurs 6 (se nedan). För årskullar som följs från tidigare åldrar kan ytterligare variabel-uppsättningar vara tänkbara.

Följande typer av uppgifter bör insamlas (några motiveringar till varför de olika grupperna föreslås här ges inte. I stället hänvisas till rapporter och sammanställningar från det tidigare Individualstatistikprojektet och till tidigare och följande diskussion i denna rapport):

- a. Social bakgrund inklusive föräldrars utbildning. Detta måste förmodligen ske genom någon form av föräldraenkät.
- b. Skolprestationer genom betyg och/eller någon form av kunskapsprov (standardprov).
- c. Tidigare skolerfarenheter, huvudsakligen register-data, och uppgifter från arkiverade handlingar.

- d. Begåvningsmätningar. Vissa av i Individualstatistikprojektet ingående test torde kunna användas.
- e. Intresse- och attitydmätningar inkluderande motivations- och trivselundersökningar. Erfarenheter av olika arbetssätt och organisationsformer i utbildningen. Föräldraambitioner för barnens utbildning bör inkluderas i en föräldra-enkät.
- f. Uppgifter om skol- och utbildningsorganisation i kommun- och rektorsområde.

#### Tänkbara kompletteringar

Utöver ovanstående data bör huvudprojektets databas kompletteras med uppgifter som måste bestämmas i anslutning till det fortgående planeringsarbetet, framför allt vad gäller specialstudier. I detta sammanhang måste också tas ställning till hur omfattande och "intensiv" denna datainsamling och komplettering ska göras. Detta gäller såväl omfattningen i antal individer som berörs som mängden och arten av data.

#### Uppföljningen

Hur lång uppföljning som ska planeras kan diskuteras utifrån många aspekter. Även i detta avseende kan man tänka sig olika slags framtida delprojekt med olika tidsutsträckning och även variation i hur "intensiva" uppföljningarna ska vara.

Med tanke på att ett huvudsyfte gäller utvärdering av skolans (utbildningens) roll i enskilda individers liv, måste dock uppföljningen för hela materialet inriktas på att täcka utbildningsgång och därpå följande yrkesverksamhet. Det bör ske kontinuerligt och som regel huvudsakligen genom insamling av data från skolorna, olika register etc.

En viktig period i uppföljningen bör årskurs nio i grundskolan och tiden närmast därefter vara. Därvid bör särskilt studeras de utbildningsval som görs och motiven för dessa. Denna insamling måste ske med hjälp av en förnyad direktkontakt med individerna. - För den fortsatta uppföljningen bör man bl a observera möjligheterna till samordning med de undersökningar som kontinuerligt utförs av SCB och som gäller studier av individers situation ett respektive fyra år efter avslutad utbildning. (Se PM från SCB-I/UK: En översikt över SCBs elevundersökningar. 1975-01-03. En ny version beräknas föreligga hösten 1976.)

#### URVAL

Urvalsproblemen har diskuterats tämligen ingående under våren 1976. De är dock ännu långt ifrån slutgiltigt färdigbehandlade. Urvalet av individer för undersökningen är av avgörande betydelse för hela projektets framgång.

I det tidigare Individualstatistik-projektet gjordes ett slumpurval med hjälp av födelsedag. Samtliga födda den 5:e, 15:e eller 25:e i någon månad det aktuella året

togs med. På det sättet fick man ett tiondelsurval från årskullen, vilket innebar ca 10 000 individer. Det finns huvudsakligen två viktiga skäl att i det nya projektet frångå den princip som tidigare användes.

Det första skälet kan sägas vara av rent praktisk art. Datainsamlingarna för ett direkt slumpurval av individer är svåra att administrera, speciellt då man ska samla in uppgifter som kräver direktkontakt med individerna i skolorna i samband med testningar etc. I stort sett alla skolenheter med den aktuella årskursen i hela landet berörs, men samtidigt endast några(on) enstaka individ(er) på varje ställe. Detta gäller samtidigt som det under årens lopp blivit allt besvärligare att motivera människor att delta i undersökningar där det gäller att fylla i formulär eller låta sig testas. Svårigheterna har också blivit större än förr att få lärare och annan skolpersonal att medverka.

Det andra skälet är, att det vore önskvärt med ett urval av individer som gav större möjligheter till studier av elevgrupper. Det är i första hand fråga om sådana grupper som normalt utgör enheter i skolsituationerna, t ex klasser och undervisningsgrupper. Det vore då en fördel att åtminstone ha några elever från samma klasser representerade i urvalet.

Efter de diskussioner som förts, kan följande riktlinjer för urval uppställas:

- a. Vi söker ett urval av ca 10 000 individer ur en årskurs. Urvalet ska vara riksrepresentativt i så många avseenden som möjligt, men samtidigt ska det kunna vara praktiskt möjligt att nå i samband med datainsamlingar i skolan. (I årskullar som vid undersökningsstarten befinner sig i skolan är det förmodligen mest praktiskt att definiera populationer som årskurser, medan det för årskullar som är under skolåldern vid starten i stället får vara födelseår som är definierade.)
- b. Ett slumpurval av individer enligt samma modell som i tidigare individualstatistikprojektet är inte praktiskt hanterbart.
- c. Följande samplingsmodell ter sig som den lämpligaste:
  1. Ett urval av ca 25-30 kommuner av de totalt 278 kommunerna i Sverige. Ev skulle det vara fördelaktigare och lättare att stratifieringsmässigt genomföra, om man i stället gjorde ett urval bestående av ca 100 av de ca 1 000 "gamla" kommunerna.
  2. Inom kommunerna väljs rektorsområdena.
  3. Inom rektorsområdena väljs klasser och/eller individer ur den aktuella årskursen. För yngre årskullar kan man tänka sig ett regionurval motsvarande rektorsområdena i kommunerna, och att man inom dessa områden väljer individer.

Det krävs ett tämligen omfattande arbete med att få ett så "rättvisande" urval av kommuner som möjligt. Detta problem ska man ägna åtskilligt arbete under projektets

första planeringsfas. De sonderingar som hittills kunnat göras tyder på att man i urvalet av kommuner får tänka sig en kombination av systematiskt urval grundat på någon regionsindelning av kommunerna och ett pragmatiskt resonemang grundat på kännedom om skolförhållanden i olika kommuner och/eller regioner. Det torde också vara nödvändigt med något slags förundersökningar för att s a s testa kommunurval. I detta arbete bör man samordna erfarenheter från olika håll, bl a med hjälp av samplingexpertis och kulturgeografer.

En tanke som väckts, grundad på erfarenheter från Örebroprojektet och Västmanlandsundersökningen, är att man skulle göra speciellt "täta" urval av individer (ev totalundersökningar) i ett par kommuner, och där speciellt ägna sig åt studier av hela klasser och andra grupper.

#### PROJEKTETS ORGANISATION

Undersökningen är tänkt att genomföras i samverkan mellan SCB och ett forskningsprojekt. Detta senare bör vara knutet till en institution vid universitet eller lärarhögskola. SCB skulle ha huvudansvaret för den kontinuerliga datainsamlingen av fortlöpande register- och skoldata, medan ansvaret för den kompletterande datainsamlingen och den övergripande forskningsplaneringen skulle ligga på projektets forskningsledning.

För projektet bör finnas en ledningsgrupp med representanter för SCB och övriga intressenter och finansiärer, förslagsvis UKÄ, SÖ (ev SOS), samt tre forskare. Syftet är att ha ett brett intressespektrum representerat i projektledningen, bl a för att inspirera till ett mångsidigt användande av "data-basen", men också för att få en bred förankring av den problematik och kontinuerliga problemdiskussion som projektet ska arbeta med.

Det är nödvändigt att planera för att en och samma forskargrupp ges möjligheter att arbeta kontinuerligt med projektet under en längre tid. Denna projektgrupp ska vara knuten till en institution med intresse för och erfarenhet av studier av det aktuella slaget. Det är naturligtvis en fördel om projektet vid institutionen kan bli en integrerad del av institutionens övriga verksamhet och inriktning.

Det är likaledes viktigt att denna projektgrupp får tillräcklig tid för en noggrann detaljplanering av projektet innan den tänkta starten. Viss fortsatt förplanering bör således fortsätta under budgetåret 1976/77, men projektgruppen bör vara konstituerad och påbörja sitt mer kontinuerliga arbete under första halvåret 1977 om man ska kunna tänka sig en start av datainsamlingarna under våren 1978, vilket på nuvarande stadium av planeringsarbetet ter sig mest realistiskt.

Några viktiga uppgifter för denna projektgrupp kan kanske punktvis nämnas:

- a. Samordning av olika intressenters önskemål och synpunkter. Fastställande av problem för longitudinellt

studium.

- b. Urvalsproblemen inför starten av uppföljningsstudier-na.
- c. Variabelbestämning för grundprojektet.
- d. Ett kontinuerligt planeringsarbete. En viktig del av detta planeringsarbete kommer att gälla hur projektets data ska kunna användas så effektivt som möjligt i olika specialstudier. I detta sammanhang måste en nära koordination vara betydelsefull. Den skulle kunna nås genom att arbetet utförs i en liten grupp som kan känna ansvar för helheten. Viktigt i sammanhanget är också skyddet för de individer som ingår i undersökningsmaterialet. Detta kan inte garanteras om inte ansvaret för koordinationen av olika undersökningsansatser (specialstudier o dyl) läggs på en grupp med mycket god kännedom om materialet.
- e. Kontakter med olika intressenter och institutioner inom olika discipliner.
- f. Tidiga och kontinuerliga kontakter med olika myndigheter (bl a Datainspektionen) och organisationer (t ex lärarförbunden, elevorganisationer, Hem och Skola) som berörs av verksamheten.

En grundläggande princip för organisationen av projektet ska vara, att man söker ordna bästa möjliga utnyttjandemöjligheter och tillgänglighet för olika slags forskning med användning av projektets material.

I detta perspektiv måste också SCBs roll i projektet ses. Det har ur en rad synpunkter ansetts lämpligt att SCB svarar för uppläggning och skötsel av projektets databas. Ett viktigt skäl är att SCB skulle svara för urval, beskrivning av sampel, listningar, kontinuerlig insamling av registerdata från skolor etc. För det mesta av detta arbete finns inom SCB upparbetade rutiner. Dock måste det noga klargöras hur pass tillgängliga för forskning data blir, som finns hos SCB. Detta kan man förmodligen inte slutgiltigt ta ställning till förrän pågående revidering av data-lag och sekretessbestämmelser kan överblickas.

### Rapportering

Ytterligare en princip som bör prägla projektets planering är att man räknar med en kontinuerlig publicering av resultat. Detta ska alltså inte enbart gälla för de longitudinella studierna, som helt naturligt inte kan avrapporteras förrän ganska lång tid efter projektstarten. Men ett projekt av det tänkta slaget kommer att innehålla en mängd information av tvärsnittskaraktär, vilken kan vara av stort värde för beslutsfattare och andra inom utbildningssystemet verksamma, om den rapporteras tillräckligt snabbt. En sådan kontinuerlig resultatpublicering bidrar också till att öka projektets aktualitet. Detta kan i sin tur också bidra till en mer effektiv och mångsidig användning av projektets databas för olika undersökningar.

### Finansiering

Under det förberedande planeringsarbetet våren 1976 har

frågan om finansiering av det tänkta projektet inte kommit närmare sin lösning. Detta har varit den viktigaste orsaken till att tidsschemat för det fortsatta planeringsarbetet förlängts med ett år, dvs den tidigare tänkta starten av datainsamlingen har flyttats från våren 1977 till våren 1978. Om denna senare tidsplan för projektplaneringen ska kunna hålla, är det nödvändigt att åtminstone ett principbeslut om projektets finansiering kan fattas senast i början av år 1977. Detta skulle göra det möjligt att forskningsdelen av projektet skulle kunna starta med heltidsanställda forskare fr o m 1 juli 1977, vilket är absolut nödvändigt om projekt och datainsamling ska kunna bli ordentligt detaljplanerade till våren 1978.

SCB avser att svara för den del av projektarbetet som utgörs av urvalsdragning, listning av undersökningsgrupper etc samt insamling av de data som direkt kan hämtas från register eller skolor. Medel härför har sökts i petita för 1977/78. SCB har även avsatt vissa medel för fortsatt förberedande planering under budgetåret 1976/77.

Förutsättningar att klara finansieringen av den tänkta projektgruppen och därmed planeringen och koordineringen av verksamheten som ett forskningsprojekt finns ännu inte. För närvarande är det av stor betydelse för att projektet slutgiltigt ska kunna utformas och genomföras i vilken utsträckning i första hand SÖ avser att engagera sig i projektet. SÖ har emellertid förklarat sig under hösten 1976 vilja studera projektets inpassning i SÖs utvärderings- och övrig FoU-verksamhet.

Kontakter med Riksbankens Jubileumsfond tyder på att man därifrån kan räkna med positivt intresse för finansiering av i första hand specialstudier inom projektets ram.

En grundprincip måste vara att forskningsarbetet får garanterad kontinuitet vad gäller ekonomi och anställning av personal. Hur lång tid detta ska gälla kan diskuteras, men ett minimum torde vara åtminstone en fem-årsperiod. Hur stor personalstyrka som projektet kräver kan inte heller fastställas på detta stadium, men ett minimum i samband med projektstarten är en projektledare och en assistent samt ekonomiska medel för täckande av kostnader för biträdeshjälp.

#### SAMMANFATTANDE KOMMENTAR

Inledningsvis har i denna rapport kortfattat presenterats kritik av longitudinella och uppföljningsundersökningar. Samtidigt har dock också likaledes mycket kortfattat presenterats behov av longitudinell information. Vid ett ställningstagande för eller emot fortsatta satsningar på longitudinella projekt är det dock viktigt att konstatera, att det inte finns några möjligheter att s a s kompensera bristen på longitudinella data med hjälp av någon annan forskningsdesign, vilket utförligt har demonstrerats i en mycket omfattande litteratur på området. I detta sammanhang är det också viktigt att konstatera, att möjligheterna att bedriva longitudinella undersökningar

av någon större omfattning är unika i Sverige i jämförelse med de flesta andra länder. Detta är ju på utbildningsområdet också så mycket mer intressant eftersom Sverige ju ofta betraktas som ett föregångsland då det gäller skolreformer. Visserligen finns det, vilket bl a framgått av vårens diskussioner, många och ökande svårigheter i longitudinella forskningsprojekt, men de synes dock ej vara oöverstigliga.

Det torde också vara riktigt att konstatera, att om vi inte skaffar oss tillgång till uppföljningsmöjligheter av individer före, under och efter skolåldrarna avhänder vi oss möjligheter till en långsiktig utvärdering av utbildningsverksamhetens effekter i många väsentliga avseenden, framför allt på områden som brukar hänföras till skolans övergripande mål.

I denna rapport har också behandlats hur man genom att utnyttja utvecklingsarbete på metod- och designproblematiken skulle kunna genomföra ett projekt som skulle minimera de nackdelar som tidigare undersökningsresultat varit behäftade med. Det är således beslut av stor betydelse och med konsekvenser för lång tid framöver som fattas då man tar ställning till om ett projekt av det slag som behandlats i denna rapport ska genomföras eller inte.

Ytterligare en aspekt kan kanske vara värd att nämna i detta sammanhang. I Sverige finns f n ett relativt stort antal forskare med direkta erfarenheter av uppföljningsundersökningar och longitudinella studier. Även denna resurs kan sägas vara tidsberoende. Ett alltför långvarigt ointresse att utnyttja dessa personer och deras kompetens på området, innebär att de blir uppbundna av andra åtaganden och intressen, vilket på sikt för med sig försämrade möjligheter att få till stånd undersökningar av liknande slag.

En "rullande läroplansrevidering" kräver också en "rullande" utvärdering. Eftersom utbildning syftar till långsiktiga effekter, kan en sådan utvärdering inte bli fullgod utan möjligheter till långsiktiga studier av individers utveckling och utvecklingsbetingelser. Det måste därför vara i hög grad angeläget att satsa på ett intensivt arbete med att söka lösa de många svårigheter som vidlåder denna typ av undersökningar och att därigenom på bästa sätt planera för bästa möjliga betingelser för en fortgående långsiktig utvärdering och utvecklingspsykologisk forskning.



## REFERENSER

- BALTES, P. & SCHAIE, W. (ed.) (1973) Life-span developmental psychology. Personality and socialization. New York and London: Academic Press.
- BALTES, P. & SCHAIE, W. (1976) On sequential Strategies in developmental research and the Schaie - Baltes controversy: Description or explanation? Human Development (in press).
- BORUCH, R. (1976) Record Linkage in longitudinal and correlational research: Its justification and implications for individual Privacy. Presenterad vid en konferens anordnad av Statens råd för samhällsforskning, febr. 1976.
- BULCOCK, J., FÄGERLIND, I. & EMANUELSSON, I. (1974a) Education and the socioeconomic career. U.S. - Swedish comparisons. Rapport från Institutionen för Internationell pedagogik vid Stockholms universitet, 6.
- BULCOCK, J., FÄGERLIND, I. & EMANUELSSON, I. (1974b) Education and the socioeconomic career II. A model of the resource conversion properties of family, school and occupational environments. Rapport från Institutionen för Internationell pedagogik vid Stockholms universitet, 10.
- CAMPBELL, D. & STANLEY, J. (1963) Experimental and quasi-experimental designs for research on teaching. I. N. L. Gage, Handbook of research on teaching, 171-246. Chicago: Rand McNally & Co.
- CARLSTEN, Y. (1975) Västmanlandsundersökningen. Kortfattad redogörelse för projektets uppläggning, pågående verksamhet samt rapporterade resultat. Lärarhögskolan i Stockholm: Pedagogiska institutionen.
- DUNÉR, A. (1974) Problem och design - longitudinella studier, databaser och uppföljningar i psykologisk forskning. I Longitudinell problematik I. Rapport från symposium på psykologiska institutionen, Stockholms universitet, 22-23 april 1974.
- EMANUELSSON, I. (1974) Utbildningshandikapp i långtidsperspektiv. Lärarhögskolan i Stockholm: Pedagogiska institutionen.
- En översikt över SCBs elevundersökningar (prel vers 1975-01-03). (PM som kan beställas från enheten för utbildnings- och kulturstatistik, SCB, Fack, 102 50 STOCKHOLM.)
- FÄGERLIND, I. (1975) Utbildningsreformernas jämlikhetskapande effekt. Ansökan till Universitetskanslersämbetet. Stencil.

- GOULET, L. (1975) Longitudinal and time-lag designs in educational research: An alternate sampling model. *Review of Educational Research*, 45, No 4, 505-523.
- GOULET, L. & BALTES, P. (ed.) (1970) *Life-span developmental psychology. Research and theory*. New York and London: Academic Press.
- HÄRNQVIST, K. & SVENSSON, A. (1973) The Individual Statistics Project. A Swedish data bank for studies of educational development. *Sociological Microjournal*, 7, 35-42.
- Individualstatistiken. Promemorior från SCB, 1976:8. (Kan beställas från enheten för utbildnings- och kulturstatistik, SCB, Fack, 102 50 STOCKHOLM.)
- JENCKS, C. m fl (1972) *Inequality. A reassessment of the effect of family and schooling in America*. New York: Basic Books.
- LJUNG, B.-O., LUNDMAN, L. & EMANUELSSON, I. (1973) Individ - samhälle - utbildning. (ISU). Uppföljningsstudier enligt modellen stegvisa årskullar. Förslag till FoU-projekt. Stencil. Lärarhögskolan i Stockholm: Pedagogiska institutionen.
- MAGNUSSON, D., DUNER, A. & ZETTERBLOM, G. (1975) *Adjustment. A longitudinal study*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- NESELROADE, J. & REESE, H. (1973) *Life-span developmental psychology. Methodological issues*. New York and London: Academic Press.
- Proposition 1972:1 Bilaga 10, Utbildningsdepartementet.
- Proposition 1975/76:39. Skolans inre arbete.
- Proposition 1975/76:100 Bilaga 10, Utbildningsdepartementet.
- WINBERG, C. & ÅKERMAN, S. (1976) *Forskningens framtida datatillgång. En preliminär rapport från Samarbetskommittén för långsiktsoptererad forskning*. Stockholm.
- WOHLWILL, J. (1970a) The age variable in psychological research. *Psychological Review*, 77, 49-64.
- WOHLWILL, J. (1970b) Methodology and research strategy in the study of developmental change. I L. Goulet & P. Baltes (ed.): *Life-span developmental psychology. Research and theory*. 149-191. New York and London: Academic Press.

Förteckning över medlemmar i referensgruppen våren 1976

Från SÖ:

Ulf Göransson  
Lennart Holm  
Robert Höghielm  
Esse Lövgren

Från UKÄ:

Lennart Lewin

Från SCB:

Ingegerd Berggren  
Ingemar Emanuelsson  
Göran Svanfeldt

Från forskningsinstitutioner:

Gösta Berglund, inst för pedagogik vid Uppsala universitet  
Anders Dunér, inst för psykologi vid Stockholms universitet  
Ingemar Fägerlind, inst för internationell pedagogik vid  
Stockholms universitet  
Carl-Gunnar Jansson, inst för sociologi vid Stockholms  
universitet  
Ingvar Johannesson, inst för pedagogik vid Lunds universitet  
Bengt-Olov Ljung, inst för pedagogik vid lärarhögskolan  
i Stockholm  
Ingrid Mattson, inst för internationell pedagogik vid  
Stockholms universitet  
Gerhard Nordlund, inst för pedagogik vid Umeå universitet  
Allan Svensson, inst för pedagogik vid Göteborgs universitet  
Dag Sörbom, inst för statistik vid Uppsala universitet

Ytterligare ett antal personer har fått del av arbets-  
material till och minnesanteckningar från gruppens sam-  
manträden, som hållits den 6/2, 8/4 samt 10/6 1976.

Arbetsplan för budgetåret 1976/77 för projektet "elever i skolväsendet, elevpanel för longitudinella studier"

Under budgetåret 1975/76 har projektarbetet huvudsakligen omfattat utredningsarbete kring förutsättningarna för att ånyo starta ett projekt motsvarande det tidigare "individualstatistikprojektet". Föreliggande rapport har utarbetats av den till SCB tillfälligt knutne experten Inge-  
mar Emanuelsson. 1974 och 1975 har vardera ett sammanträde hållits med en referensgrupp, bestående av representer från skolöverstyrelsen (SÖ), universitetskanslers-  
ämbetet (UKÄ), statistiska centralbyrån (SCB) samt forskare inom närstående ämnesområden. Denna grupp har under första halvåret 1976 sammanträtt tre gånger. SCB tog initiativet till det första sammanträdet 1974 och har sedan i enlighet med önskemål inom gruppen fungerat som sammankallande för gruppen och även i övrigt påtagit sig huvudansvaret för det hittillsvarande förberedelsearbetet.

SCB insamlar årligen uppgifter om antalet studerande i olika skolformer, årskurser etc. Vid sidan härav gör SCB regelbundet enkätundersökningar för uppföljning av fortsatta studier, förvärvsarbete m m inom olika urval av elever som tidigare avslutat studierna i viss skolform. Dessa två typer av statistik ger dock inte en tillräckligt god bild av hur skolväsendet fungerar sett ur de enskilda elevernas synpunkt och hur strömmarna av elever går mellan olika typer av studier. Det är därför lika angeläget nu, som då den tidigare individualstatistiken planerades och genomfördes under 1960-talet, att den löpande skolstatistiken kompletteras med statistik som belyser hur ett urval av elever går genom skolsystemet. Sådana urval kan lämpligen omfatta ett urval inom var femte åldersklass. Statistiska uppgifter om varje urvals skolgång bör årligen publiceras i publikationsserien Statistiska meddelanden. Efter avslutad skolgång torde det även i framtiden bli tekniskt möjligt att följa gruppens deltagande i högskoleutbildning genom att hämta uppgifter härom från SCBs högskoleregister. - Liksom skedde på 1960-talet bör ett nytt s k individualstatistikprojekt om möjligt samordnas med utbildningsforskningens behov av longitudinella elevregister.

SCB begär i sin hösten 1976 avlämnade anslagsframställning för 1977/78 bl a medel för att våren 1978 göra ett urval av ca 10 000 elever och för dessa insamla grundläggande skoladministrativa uppgifter (i första hand skolform, årskurs, klasstyp samt ev tillval, linje och betyg).

Avsikten är att årliga skoladministrativa uppgifter om dessa elever därefter skall insamlas. I anslagsskrivelsen anges att den första uppgiftsinsamlingen är tänkt att avse elever i årskurs 6, men att, om ytterligare anslag senare kan erhållas, det kan vara aktuellt att redan våren 1979 påbörja uppföljningen av ytterligare en årgång elever, vilken då borde vara väsentligt yngre än eleverna i årskurs 6. - SCBs möjligheter att kunna medverka vid en uppgiftsinsamling våren 1978 är i hög grad beroende av att de i anslagsframställningen begärda medlen erhålles

eller alternativt att finansiering av SCBs medverkan sker med externa medel.

Vid referensgruppens sammanträde 1976-06-10 drogs riktlinjer upp för planeringen under 1976/77 av individualstatistikens fortsättning. Det fortsatta arbetet tänktes omfatta dels en forskningsinriktad seminariereserie för diskussion av i första hand metodfrågor och forskningsaspekter, dels organisatoriska och administrativa förberedelser omfattande kontakter med berörda myndigheter, organisationer etc.

Det ansågs att seminarierna borde förläggas till flera olika institutioner. Respektive värdinstitution bör inbjuda dels representanter för den grupp som planerar det nya projektet, dels forskare med intresse för det aktuella seminarieämnet. Seminarierna borde även vara öppna för ett större antal deltagare från respektive värdinstitution.

För höstterminen 1976 planerades följande seminarier:

- SÖ, byrå L3, arrangerar ett seminarium om utvärderingsfrågor, där även lokal och central utvärdering behandlas. För individualstatistikprojektets vidkommande är det önskvärt att seminariet resulterar i en problemprecisering för projektet och att samordningsmöjligheterna med övriga SÖ-projekt klarläggs
- institutionen för internationell pedagogik vid Stockholms universitet arrangerar ett seminarium kring metodfrågor, varvid i första hand urvalsfrågor och metodfrågor som anknyter till analysen av longitudinella material behandlas
- institutionen för pedagogik vid Göteborgs universitet arrangerar ett seminarium som behandlar mätinstrument och därmed sammanhängande frågor (eventuella test, kodning av social bakgrund m m; om möjligt bör samma test användas som i den tidigare individualstatistiken)
- dessutom planeras en seminariereserie kring longitudinella studier vid lärarhögskolans i Stockholm pedagogiska institution.

Under våren 1977 bör seminarieverksamheten fortsätta. Ett större seminarium, helst omfattande två dagar, bör anordnas under våren 1977 för att diskutera en sammanfattning av de tidigare seminarierna. Seminarieverksamheten bör dokumenteras kontinuerligt, så att resultaten kan redovisas i form av en enkel rapport, vilken kan användas som underlag vid den slutliga planeringen.

De administrativt inriktade förberedelserna bör omfatta dels anslagsgivande myndigheter för anknutna forskningsprojekt, dels datainspektionen, berörda lärar- och elevorganisationer samt Riksförbundet hem och skola. Dessa bör successivt informeras och erbjudas möjligheter att framföra synpunkter. Det är angeläget att diskussionerna med anslagsgivande myndigheter förs så tidigt att beslut om projektorganisation, finansiering och ansvarsfördelning kan fattas kort tid efter årsskiftet 1976/77 och en ledningsgrupp för projektet utses. Troligen bör en större konferens anordnas under våren för att informera Hem och

skola-föreningar, lärarorganisationer, elevorganisationer  
m fl i de områden som närmast är tänkta som urvalsområden.

Under budgetåret 1976/77 förfogar SCB över vissa projekt-  
medel avsedda för planeringen under budgetåret. Dessa me-  
del används dels för att täcka interna planeringskostnader,  
dels till arvode för extern expertis för planering och  
dokumentation samt för utredning av vissa frågor som t ex  
urvalsfrågor. SCBs medel torde däremot ej räcka för övriga  
kostnader förknippade med seminarieverksamheten. Det är  
därför nödvändigt att även andra intressenter kan svara  
för kostnader i samband med seminarierna.